

Ullrich Junker

**Magister M. David Zeller
– Chronist der Stadt Hirschberg und
des Hirschberger Weichbildes**

**MAGISTER M. DAVID ZELLER
– KRONIKARZ MIASTA JELENIEJ GÓRY
ORAZ OKOLICY**

**© im April 2008
Ullrich Junker
Mörikestr. 16
D 88285 Bodnegg**

ROZNIK JELNIOGÓRSKI

PISMO REGIONU KARKONOSZY

XXXIX

2007

MAGISTER M. DAVID ZELLER – KRONIKARZ MIASTA JELENIEJ GÓRY ORAZ OKOLICY

M. David Zeller pozostawił nam w spadku kronikę dziejów Jeleniej Góry i regionu. Kronika pisana odręcznie obejmuje 12 tomów, które przechowywane są w Archiwum Państwowym we Wrocławiu Jeleniej Górze.

Tytuły poszczególnych ksiąg:

Tom	Tytuł	Akta miasta Jelenia Góra
1	O rozbudowie miasta i okolicy, nazewnictwie, usytuowaniu, zatrudnieniu	sygn. 2886
2	O zarządzających Jelenią Górą	sygn. 2887
3	O burmistrzach Jeleniej Góry i urzędnikach magistratu	sygn. 2888
4	O probostwach, pastorach, proboszczach miejskich i dyrektorach szkół	sygn. 2889
5	O lekarzach miasta Jeleniej Góry	sygn. 2890
6	O pozostałych uczonych jeleniogórskich, duchownych i sytuacji na świecie	sygn. 2891
7	O nieszczęśliwych wypadkach i stratach wojennych	sygn. 2892
8	O okolicznych miastach: Kowary, Miedzianka, Świerzawa, oraz posiadłość ziemska Miłków	sygn. 2893
9	O pozostałych właścicielach okolicznych włości: Chojnik, Podgórzyn, Stara Kamienica wraz z wioskami	sygn. 2894
10	O nowych kościołach ewangelickich i ich pierwszych nauczycielach	sygn. 2895
11	O nowej szkole ewangelickiej i niektórych zdarzeniach	sygn. 2896
12	O napisach nagrobnych oraz w kaplicach grobowych na cmentarzu wokół Kościoła Łaski	sygn. 2897

Zeller († 1738) przypuszczalnie napisał tę kronikę w ostatnich latach swego życia. Dla badaczy regionu manuskrypty te są nieocenionym i ważnym materiałem źródłowym. Zeller wymienia w nich kolejno, np. właścicieli ziemskich poszczególnych miejscowości oraz chronologicznie opisuje ich dzieje do ok. 1738 r. W dalszych

księgach podaje informacje dotyczące rodów śląskich i ich działalności, zaczerpnięte z najstarszych ksiąg kościelnych. W księgach dotyczących historii parafii, nauczycieli i lekarzy, Zeller przytacza wiele zdarzeń historycznych i przeplata tekst cytatami z Biblii. Księga dwunasta zawiera teksty dotyczące zmarłych, jak również inskrypcje na epitafiach i w kaplicach w Kościele Łaski, co doskonale obrazuje historię rodzin mieszczańskich na pocz. XVIII wieku.

Cały zbiór 12 ksiąg został już przez piszącego te słowa transkrybowany, tzn. odczytany z nieczytelnego niejednokrotnie manuskryptu, następnie wiernie przepisany w czytelny, drukowany niemiecki. Dlatego oddaję „nowym Ślązakom” do dyspozycji i dalszych studiów drukowane tomy kroniki. Mój podziw budzi zainteresowanie młodych Polaków historią Śląska. Oby ta kronika była im pomocna w studiowaniu historii regionu.

M. David Zeller pochodził z rodziny, która w księgach źródłowych Ober-Oderwitz (Łużyce) wzmiankowana jest już w 1590 r. Protoplastą rodu był najemca domu Christoph Zeidler (albo Zeller ew. Zöller). Jego syn Michał wzmiankowany jest w Ober-Oderwitz jako chłop-rolnik. Natomiast syn Michała - Christoff Zeller, mieszkał najpierw w Ober-Oderwitz jako kupiec lniany, następnie nabył prawo pobytu i handlu od miasta Zittau. Odtąd jest odnotowywany jako mieszczanin i kupiec miasta Zittau. Syn Christoffa Zellera jest ojcem M. Davida Zellera, który urodził się 31 maja 1676 r. w Oberwitz koło Zittau. Jego chrzest odnotowano w księgach kościelnych Ober-Oderwitz, dnia 1 czerwca.

Awans społeczny rodziny od najemców domu do stanu kupieckiego i ambitne dążenie ojca wzwyż po drabinie społecznej, umożliwiły synowi najpierw prywatną naukę w domu rodzinnym, następnie uczęszczanie przez okres 11 lat do Gimnazjum w Zittau. W roku 1697 M. David Zeller podjął dalsze studia na Uniwersytecie w Lipsku, ale jeszcze w tym samym roku przeniósł się na Uniwersytet w Halle. W 1699 r. powrócił do Lipska, gdzie uzyskał stopień magistra. Zeller został powołany na stanowisko nauczyciela w nowo powstałej Szkole Łacińskiej przy Kościele Łaski w Jeleniej Górze. Stanowisko to otrzymał 25 stycznia 1710 r., jako „College”.

Na mocy konwencji w Altranstadt w 1707 r. król szwedzki Karol XII zmusił cesarza austriackiego Józefa I do wybudowania na Śląsku sześciu kościołów ewangelickich. Ze względu na łaskę cesarza nazwano je Kościołami Łaski. Powstały w: Kozuchowie, Żaganiu, Jeleniej Górze, Miliczu, Kamiennej Górze i Cieszynie. Każdy z nich był wyposażony w wieżę dzwonnicy i posadowiony poza murami miejskimi.

Dnia 19 października 1711 r. David Zeller poślubił Sopię Marię Neunherz, córkę pastora z Kościoła Łaski. W jeleniogórskich księgach kościelnych odnotowano siedmioro dzieci z tego małżeństwa. Jako rodzice chrzestni występują przedstawiciele najprzedniejszych rodów kupieckich: Głafey, Buchs i Menzel. 27 maja 1718 Davidowi urodził się syn Johann David, który pracował jako pastor w Sosnowcu od 14.XI 1745 aż do śmierci, czyli do dnia 2.X 1789 r. W piątym tomie Kroniki, dotyczącej działalności lekarzy miejskich w Jeleniej Górze, znajdujemy wzmiankę, że córka Johanna Sophie, de domo Zellerin, 15 kwietnia 1733 r. poślubiła kupca Gottfrieda Ullbricha. Dla kupca było to drugie małżeństwo.

Dnia 19 września 1738 r. mgr David Zeller zmarł w Jeleniej Górze w wieku 63 lat.

Godny uwagi jest fakt, iż mgr David Zeller i jego kolega mgr George Weinman dostali do dyspozycji dwa pomieszczenia studyjne w domu bielarza płótna Głafeya. Dom znajdował się przy Bramie Zamkowej (Burgtor), poza murami miejskimi.

Został wybudowany w ostatniej ćwierci XVII w. Pomalowany był na ciemnożółty kolor, odznaczał się masywną kubaturą, pochodził z czasów wielkiej prosperity handlowej Jeleniej Góry. Można wnioskować, że tu właśnie Zeller pisał swą kronikę oraz prowadził studia z nią związane. Słynny kupiec, Gottfried Glafey był jednocześnie przewodniczącym Rady Kościelnej i szkoły. Dnia 28 stycznia 1710 r. oddał na potrzeby Szkoły Łacińskiej dwa pomieszczenia w tzw. domu bielarzy Glafey, które uczeni nauczyciele wykorzystywali jako sale wykładowe albo studyjne. Pomieszczenia były niezbędne, bowiem w przeciągu pół roku liczba uczniów wzrosła w obu klasach do 123 osób.

Zeller odnotował w swej kronice wszystkich uczniów z imienia i nazwiska. Uczniowie pochodzili głównie z Jeleniej Góry, ale trafiali się też z okolicy. Według pracy Kurta Tautza „Die preussische Staatsbibliothek in Hirschberg im Riesengebirge 1944-1945” wiadomo nam, że Zeller po zakończeniu pracy, każdego wieczora prosił o pozwolenie wpuszczenia do miasta w Bramie Zamkowej, następnie opuszczał miasto wychodząc przez Bramę Wojanowską i powracał do własnego domu, położonego w pobliżu Kościoła Łaski.

Johann Gottfried Glafey (1656-1720), kupiec, dziedzic i dzierżawca gruntów w Dolnym Staniszowie, wybudował swój dom przy Bramie Zamkowej, który początkowo miał służyć na potrzeby bielarzy płótna. Z powodu upadku handlu płótnem w XIX w. budowla służyła do zawierania rozmaitych interesów. Od maja 1926 r. przechowywano tu zbiory sztuki z pałacu w Maciejowej, zaś w roku 1928 dr Max Göbel urządził tu archiwum miejskie. Po wojnie dom Glafey służył nadal jako Archiwum Państwowe aż do 2005 r. Potem zbiory przeniesiono do dawnych koszar wojskowych. Autor prosi o dalsze wskazówki dotyczące historii rodziny Zeller w Ober-Oderwitz, koło Zittau i w Jeleniej Górze, celem uzupełnienia historii rodu.

(tłum. z j.niem. Stefania Żelasko)

Genealogie ZELLER (Genealogia rodziny Zellerów)

I. Generation (pokolenie)

Christoph Zeidler, oder (lub) **Zeller, Zöllner**
ein Häußler in (komornik w) Ober–Oderwitz bei Zittau
∞ mit (z) Ursula Wentzeln
Kinder (dzieci):
Christoph Zöllner
George Zöllner
Michael Zöllner

II. Generation (pokolenie)

Michael Zöllner
Bauer in (chłop w) Ober–Oderwitz
∞ mit (z) Christina Eichlerin
Kinder (dzieci):
Michael Zöllner nat. (ur.) 1635, † d. 28. V 1712,
I. ∞ Ao: 1655, Magdalena Palmen, † 1692
II. ∞ Helena Weberin
George Zöllner, heÿr. (ożeniony z) Rosina Elßnerin
Christoph Zöllner, Bürger u. Handelsmann in (mieszczanin i kupiec w) Zittau,
nat. d. 17. VI 1639, † 9. I 1699
∞ 11. VI 1660, Jgfr. (panna) Maria Netschin, nat. 1642, † d. 27. IX 1699
Christina Zöllnerin, ∞ Friedrich Tzschuppen, Schuppen in Ober–Oderwitz
Maria Zöllnerin, ∞ Christoph Klugner
Caspar Zöllner, Bürger u. Handelsmann (mieszczanin i kupiec w) in Zittau, nat. 20. XII
1651, † 2. IX 1726

∞ 1674 Jgfr. (panna) Christina geb. Seibtin, nat. d. 18. VIII 1652, † d. 25. X. 1719
Helena Zöllnerin, ∞ Christoph Werner in Ober–Oderwitz

III. Generation (pokolenie)

Christoph Zöllner, Bürger u. Handelsmann (mieszczanin i kupiec w) in Zittau, nat. (ur.)
d. 17. VI 1639, † 9. I 1699

∞ d. 11. VI 1660, Jgfr. (panna) Maria Netschin, nat. (ur.) 1642, † d. 27. IX 1699
Kinder (dzieci):

Christoph Zöllner nat. (ur.) d. 25. IX 1660, † d. 3. Sept 1662

Michael Zöllner nat. d. 15. May 1662

Susanna Zöllnerin nat. (ur.) d. 9. I 1664, † 19. V 1704

∞ Andreas Starcken in Ober–Oderwitz

Friedrich Zöllner, Bürger u. Handelsm. (mieszczanin i kupiec) n. (ur.) d. 1. XII 1666

I. ∞ Maria geb. (z domu) Steinertin, † d. 13. XII 1699

II. ∞ Elisabethleßelin, † d. 9. I 1716

Maria Zöllnerin, nat. (ur.) d. 4. VI 1669, ∞ Gottfr. Anton Handelsmann

Helena Zöllnerin, nat. (ur.) d. 15. 1671, † d. 6. IV 1716

∞ M. Johann Peter Höffchen, Seiffensieder (mydlarz), † d. 1. X 1716

Rosina Zöllnerin, nat. (ur.) d. 24. XII 1673,

∞ M. Joh. George Johnen, Kupfferschmiedt (miedziownik)

**David Zöllner, nat. (ur.) d. 31. III 1676, † d. 19. IX 1738 in Hirschberg Rsgb., ward
Philos. Magister (w Jeleniej Górze, był magistrem filozofii)**

∞ **d. 19. Oct. 1711, Jgfr. (panna) Sophia Maria Neunhertzin**

Martha Zöllnerin, nat. (ur.) d. 13. IX 1678, † d. 6. II 1679

Caspar Zöllner, nat. (ur.) d. 13. II 1681, Ein Mahler (malarz)

Christoph Zöllner, B. u. nat. (ur.) d. 21. II 1678, † d. 15. VII 1726

I. ∞ d. 30. X 1703, Jgfr. (panna) Möllerin

II. ∞ Jgfr. (panna) Clara Ulrichin

III. Generation (pokolenie)

David Zöllner, nat. (ur.) d. 31. III 1676, † d. 19. IX 1738 in Hirschberg Rsgb., ward
Philos. Magister (w Jeleniej Górze, był magistrem filozofii)

∞ d. 19. X 1711, Jgfr. (panna) **Sophia Maria Neunhertzin**

Kinder (dzieci):

Johanna Sophia Zeller, nat. (ur.) 1713 Hirschberg (Jelenia Góra)

Christian David Zeller, nat. (ur.) 1715 Hirschberg (Jelenia Góra)

Sabina Theodora Zeller, nat. (ur.) 1716 Hirschberg (Jelenia Góra)

Johann David Zeller, nat. (ur.) 27. Mai 1718 Hirschberg (Jelenia Góra), † 2. Oct. 1789

Pastor in Seidorf im Rsgb. (pastore w Sosnówce), vom (od) 14. XI 1745 – bis (do) 2. X
1789

David Gottfried Zeller, nat. (ur.) 1721 Hirschberg (Jelenia Góra)

Gottlob David Zeller, nat. (ur.) 1723 Hirschberg (Jelenia Góra)

Benjamin David Zeller, nat. (ur.) 1725 Hirschberg (Jelenia Góra)

Original in (oryginał w) der Christian-Weise-Bibliothek in Zittau

Sign. (sygnatura): Mscr. A81i (81)

Bearbeitung (opracował): Ullrich Junker

MAGISTER M. DAVID ZELLER – CHRONIST DER STADT HIRSCHBERG UND DES HIRSCHBERGER WEICHBILDES

M. David Zeller hat uns eine Chronik zur Geschichte der Stadt Hirschberg und des Hirschberger Weichbildes hinterlassen. Die handschriftliche Chronik umfasst 12 Bände, die sich im Staatsarchiv in Hirschberg im Riesengebirge (Jelenia Góra) befinden.

Die Bände haben folgende Titel:

Band	Titel	Akten Magistrat Hirschberg
1	Von der Stadt Hirschberg Erbauung, Benennung, Situation, Beschaffenheit und Gegend.	Sign. 2886
2	Von den Hirschbergischen Ober=Regenten	Sign. 2887
3	Von den Hirschbergischen Bürgermeistern und Raths=Personen.	Sign. 2888
4	Von den Hirschbergischen Parochis, Pastoribus oder Stadt=Pfarrern und Schol ^e Rectoribus.	Sign. 2889
5	Von den Hirschberg Stadt=Physicis.	Sign. 2890
6	Von den übrigen Hirschbergischen Gelehrten, Geistlichen und weltlichen Standes.	Sign. 2891
7	Von allerhand Unglücks=Fällen und erlittenen Krieges Drangsalen	Sign. 2892
8	Von den Hirschbergischen Weichbilds= Städten, Schmiedeberg, Kupfferberg und Schönau, wie auch von der Herrschaft Arnsdorff.	Sign. 2893
9	Von den übrigen Hirschbergischen Weichbilds=Herrschaften als K ⁿ ast, Girschdorff, Kemnitz und Dörrfern.	Sign. 2894
10	Von der neuen Evangelischen Kirche und ihren ersten Lehrern.	Sign. 2895
11	Von der neuen Evangelischen Schule und einigen andern Begebenheiten.	Sign. 2896
12	Von den Leichen=Schriften in und an den Gr ^ü fften und auf den Leichen=Steinen auf unserm Evangel. Gottes=Acker	Sign. 2897

Zeller († 1738) scheint die Chroniken in seinen letzten Lebensjahren zusammengetragen zu haben. Für die Heimatforscher der Riesengebirgsregion sind diese Bücher sehr gute und wichtige Quellen. Zeller nennt z.B. die Besitzer der einzelnen Ortschaften in der Reihenfolge bis ca. 1738 und schildert die Historie dieser Orte. Im Weiteren gibt Zeller über die alten Hirschberger Geschlechter

Auskunft und nennt Familiendaten und Tätigkeiten, die die Zeit vor den ältesten Kirchenbüchern behandeln. Wenn es um die Chroniken der Pfarrer, Lehrer und Stadt-Physici geht, schweift Zeller oft von den historischen Begebenheiten ab und verwässert seinen Text mit vielen Bibeltexten bzw. Zitaten. Band 12 mit der Wiedergabe der Leichentexte auf den Epitaphien an der Gnadenkirche gibt einen sehr guten Einblick in die Historie der Familien zu Anfang des 18. Jahrhunderts.

Alle 12 Bände wurden vom Verfasser dieses Textes bereits transkribiert. Die gedruckten Bücher stehen nun auch den im Lesen alter Handschriften ungeübten alten und neuen Schlesiern zur Verfügung. Es ist erstaunlich, dass sich besonders junge Polen mit der Historie von Schlesien beschäftigen. Mögen ihnen und allen Heimatforschern diese Darstellung der Hirschbergischen Geschichte eine wertvolle Hilfe sein.

M. David Zeller stammt aus einer Familie, die in Ober-Oderwitz schon vor 1590 nachweisbar ist. Stammvater ist der Häusler Christoph Zeidler (oder Zeller bzw. Zöllner geschrieben). Sein Sohn Michael wird als Bauer in Ober-Oderwitz erwähnt. Dessen Sohn Christoff Zeller wohnt zunächst als Leinwandhändler in Oberoderwitz und wird dann Bürger und Handelsmann in Zittau.

Dieser Christoff Zeller ist der Vater von M. David Zeller, der am 31. Mai 1676 zu Ober-Oderwitz bei Zittau geboren wurde. Die Taufe ist im Kirchenbuch von Oberoderwitz mit dem Datum 1. Juni 1676 verzeichnet. Der soziale Aufstieg von der Häusler- zur Kaufmannsfamilie und die Zielstrebigkeit des Vaters veranlassten diesen, seinen Sohn David zunächst zu Hause privat unterrichten zu lassen. David Zeller besuchte dann 11 Jahre lang das Gymnasium in Zittau. Ab 1697 studierte er an der Universität in Leipzig, wechselte aber noch im selben Jahre an die eben neu gegründete Universität in Halle. 1699 ging er nach Leipzig zurück und erwarb die Magisterwürde.

Zeller wird dann als Lehrer an die Lateinschule der neu errichteten Gnadenkirche in Hirschberg berufen und erhält mit Datum 25 Jan. 1710 seine Anstellung als Collega.

Aufgrund der Altranstädter Konvention im Jahre 1707 erzwang der Schwedenkönig Karl XII. vom österreichischen Kaiser Joseph I. den Bau von sechs protestantischen Kirchen. Der kaiserlichen „Gnade“ zufolge durften in Freystadt, Sagan, **Hirschberg**, Landeshut, Militsch und Teschen je eine Kirche mit Glockenturm gebaut werden. Diese Kirchen sind uns unter dem Begriff „Gnadenkirchen“ bekannt. Die Kirchen mussten außerhalb der Stadtmauer gebaut werden.

Am 19. Okt. 1711 heiratete David Zeller die Tochter des Primarius an der Gnadenkirche, Sophia Maria Neunhertz. In den Hirschberger Kirchenbüchern konnten 7 Kinder aus dieser Ehe nachgewiesen werden. Auffallend ist bei allen Taufen, daß stets Angehörige der berühmten Hirschberger Handels- und Kaufmannsfamilien Glafey, Buchs und Mentzel Pate waren. Am 27. Mai 1718 wurde der Sohn Johann David geboren, er war vom 14. Nov. 1745 bis zu seinem Tode am 2. Okt. 1789 Pastor in Seidorf im Riesengebirge. Im Band 5 über die Hirschberger Stadt-Physici finden wir den Eintrag, daß die Tochter, Jungf. Johannen Sophien geb. Zellerin am 15 Apr. 1733 den Hirschberger Kauff- und Handelsmann Gottfried Ullbrich heiratet. Für den Kaufmann ist es die zweite Ehe.

Am 19. Sept. 1738 ist Magister David Zeller im Alter von 63 in Hirschberg verstorben.

Bemerkenswert ist, dass Magister David Zeller und sein Kollege Magister George Weinmann zwei Stuben in dem Glafey'schen Bleichhaus vor dem Burgtor als Studierzimmer hatten. Dieses Haus außerhalb der Stadtmauern (an der

äußeren Burgstraße) wurde im letzten Viertel des 17. Jahrhunderts erbaut. Das dunkelgelb getünchte Haus in der zeit-typischen massiven Bauart stammt noch aus Hirschbergs großer Zeit als Handelsstadt. Es ist anzunehmen, dass Zeller hier diese Chronik geschrieben bzw. seine Studien dazu getätigt hat. Zeller berichtet darüber im Band 11, in dem er die Hirschberger evangelische Schule beschreibt. Der vornehme und weitberühmte Kauf- und Handels-Herr Gottfried Glafey, der Vorsteher der Kirche und Schule war, stellte die beiden oberen Stuben in dem so genannten Glafeyischen Bleich-Hause vor dem Burghore als Latein-Schule ab dem 28. Jan 1710 zur Verfügung. Innerhalb von einem halben Jahr war die Schülerzahl in beiden Klassen auf 123 Schüler angewachsen. Zeller hat die Schüler und deren Herkunft namentlich in der Chronik aufgeführt. Die meisten Schüler kamen aus Hirschberg; es sind aber auch Schüler aus dem Umland darunter zu finden.

Dem Aufsatz von Kurt Tautz „Die preussische Staatsbibliothek in Hirschberg im Riesengebirge 1944-1945“ entnehmen wir, dass Zeller nach Beendigung seiner Studien abends am Burgtor um Einlass in die Stadt bat und dann die Stadt durchs Schildauer Tor wieder verließ um zu seiner Wohnung an der Gnadenkirche zurückzukehren.

Der Kauf- und Herrschherr, Erb- und Lehnsherr auf Nieder-Stonsdorf, Johann Gottfried Glafey (1656-1720) hatte dieses, zunächst als Bleichhaus errichtete Gebäude, erbaut. Durch den Verfall des Schleierhandels im 19. Jahrhundert wurde es dann für Geschäftszwecke genutzt. Seit Mai 1926 beherbergte das Haus die Kunstsammlung aus dem Schlosse des Rittergutes Maiwaldau und im Jahr 1928 richtete dort Dr. Max Göbel das Stadtarchiv ein. Auch nach Kriegsende diente das Glafey'sche Gebäude bis zum Sommer 2005 als Archiv. Dieses Staatsarchiv befindet sich jetzt in einem sehr gut geordneten Zustand in der ehemaligen Grunau-Kaserne.

Der Verfasser bittet um weitere Hinweise zur Historie der Familie Zeller in Oberoderwitz, Zittau und Hirschberg zur Ergänzung der weiten Forschungen.

Ullrich Junker
Mörikestr. 16; D 88285 Bodnegg
ullrich.junker@t-online.de